

Kryzys w Europie Środkowo- Wschodniej

Grzegorz Gorzelak
EUROREG

12 listopada 2009 r,

Natura kryzysu

- Trzy grupy hipotez:
 - „normalny” – choć bardzo głęboki - cykl koniunkturalny, manifestujący się w najbardziej dynamicznym i wiodącym sektorze: finansach (Greenspan, Bernanke);
 - jeden z „wielkich” kryzysów, prowadzących do zmiany modelu gospodarki – pierwszy kryzys naprawdę globalny (Stiglitz, Krugman, Soros);
 - kryzys o podłożu głównie społecznym, wynikający z indywidualizacji społeczeństw, konsumeryzmu, deregulacji spowodowanej globalizacją (Wallerstein, Bauman, Jalowiecki),
- Która jest prawdziwa? Ważne pytanie, bo warunkuje odpowiedź o głębokość, trwałość i konsekwencje kryzysu. Ciągle nie ma odpowiedzi.

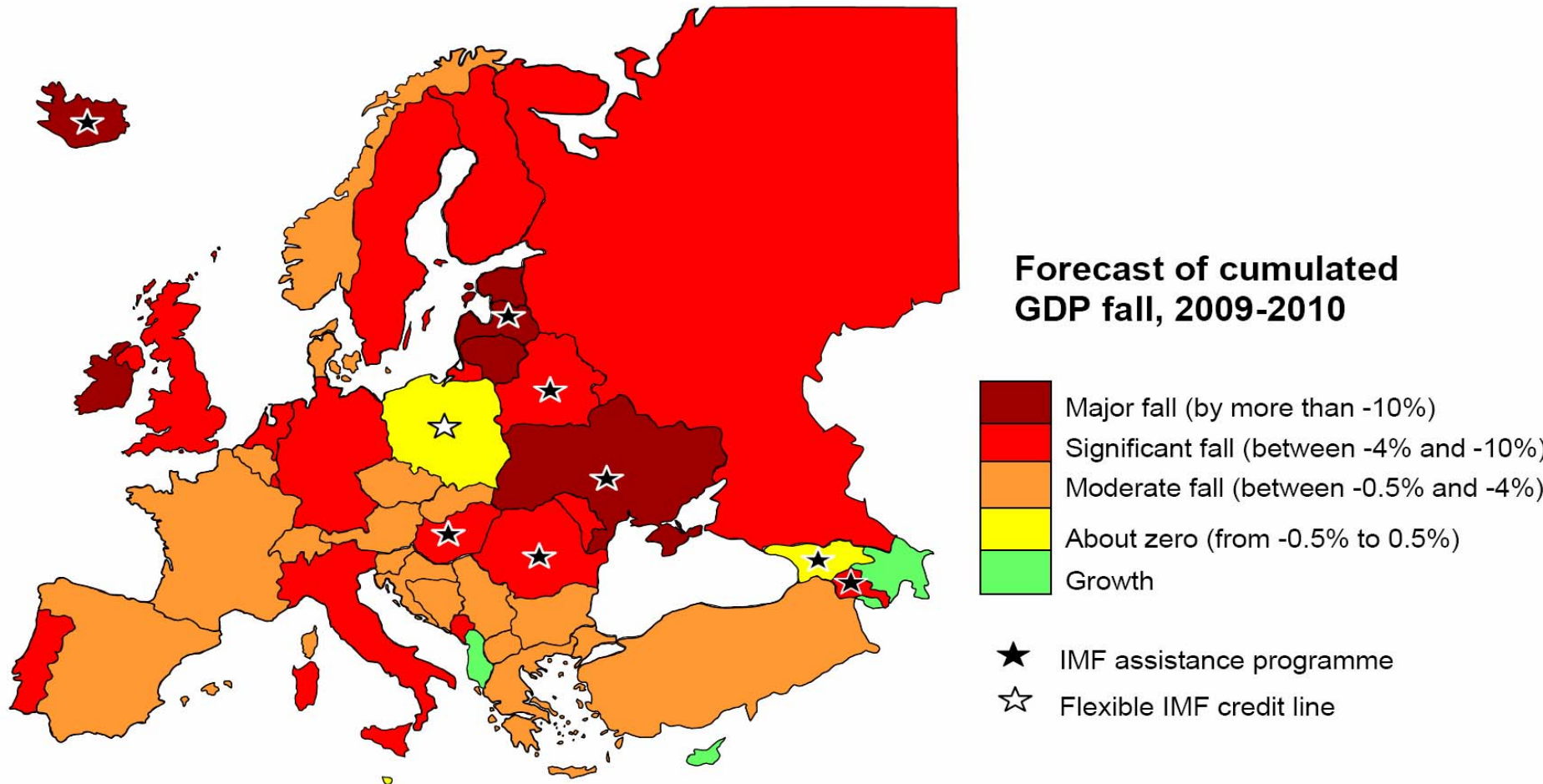
Dysputa o ekonomicznym podłożu kryzysu

- Kryzys wywołany zbyt małą konsumpcją (*underconsumption*): w krajach wysoko rozwiniętych praca jest zbyt słabo wynagradzana, ponieważ zyski są zbyt wysokie, i rozpiętości dochodowe rosną, Stąd niewykorzystane moce produkcyjne i kryzys, Pogląd popularny w naukach politycznych Zachodu,
- Kryzys wywołany zbyt wysoką konsumpcją w krajach bogatych, które przegrały globalną konkurencję w sektorze wytwórczym, lecz starają się utrzymać wysokie spożycie (L, Thurow, 1993: „*już niedługo robotnik chiński będzie zarabiał tyle, co niemiecki, ale nie dlatego, że chiński tak dużo zyska, ale dlatego, że niemiecki tak dużo straci*”). Stąd konsumpcja na kredyt: wewnętrzny (mieszkania, zadłużenie gospodarstw domowych, głównie hipoteczne) i krajów USA w Chinach i Japonii.

Gdzie jest racja?

- Sensowne wytłumaczenie: *underconsumption* w krajach rozwijających się (zbyt mały rynek wewnętrzny, presja eksportowa) i *oveconsumption* w krajach zamożnych, tak w skali jednostek, jak i całych gospodarek.
- W dodatku: błędne nadzieje, że „*jutro będzie takie samo, jak wczoraj, tylko bardziej*” – podsycane przez ekonomistów (krytyka R, Lucasa przez P, Krugmana, *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*), Powrót nieracjonalności.
- Na to nałożył się „mnożnik” systemu finansowego, który na zadłużeniu zbudował finansową piramidę

Europa – najsilniej dotknięta

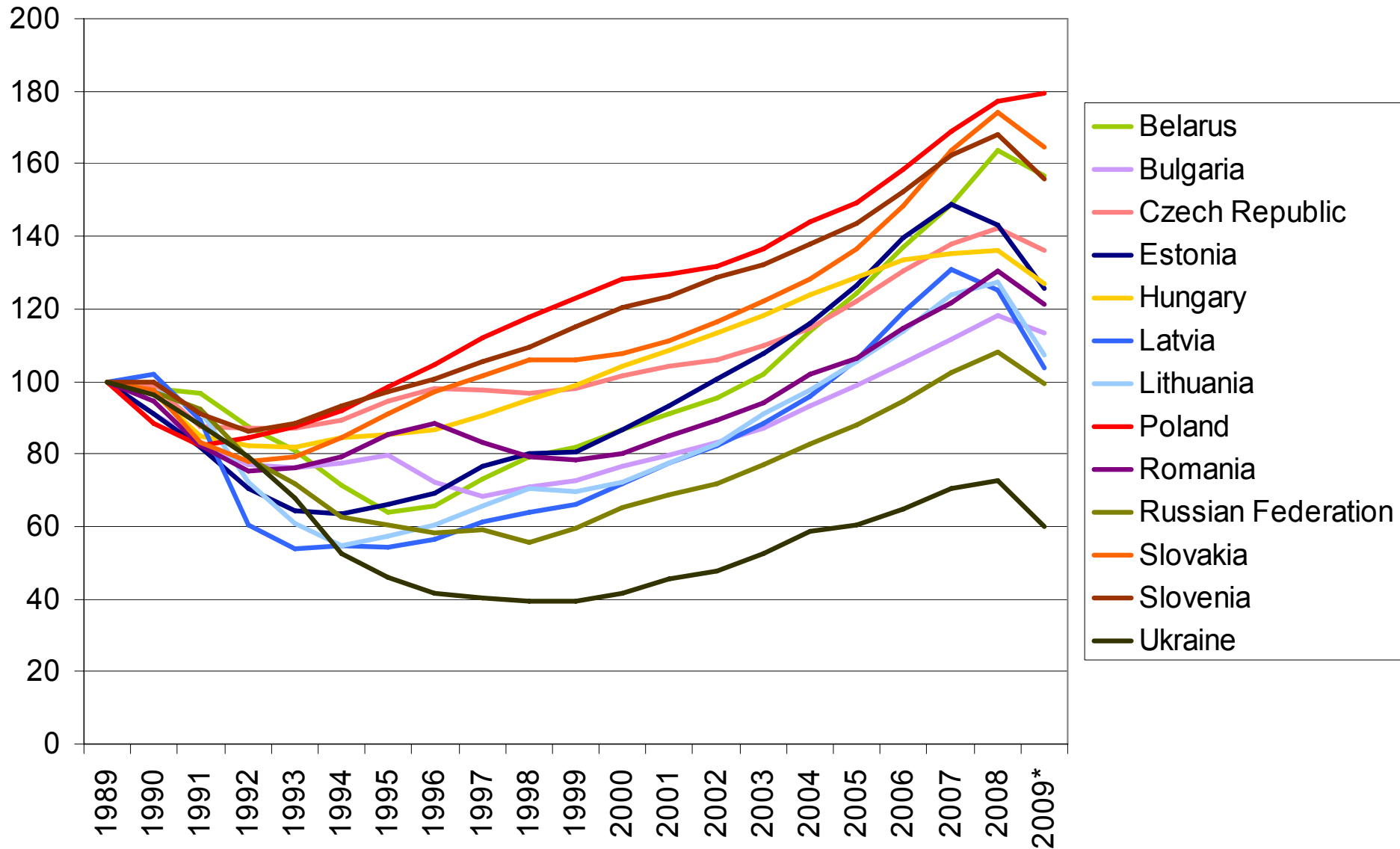
Spadek!

Dynamika PKB, 2009

- Ukraina -17,8
- Łotwa -17,0
- Litwa -15,9
- Estonia -12,3
- Rosja -8,0
- Słowenia -7,3
- Rumunia -7,0
- Węgry -6,7
- Słowacja -5,5
- Czechy -4,3
- Białoruś -4,3
- Bułgaria -4,2
- Polska 1,3

Dynamika PKB, rok poprzedni=100

Bezrobocie

Kraje	Stopa bezrobocia w czerwcu		Przyrost
	2008	2009	
Bułgaria	5,7	6,8	1,1
Czechy	4,3	6,3	2,0
Estonia	4,1	17,0	12,9
Łotwa	5,7	17,2	11,5
Litwa	4,3	15,8	11,5
Polska	7,3	8,2	0,9
Rumunia	6,0	6,2	0,2
Słowenia	4,2	6,1	1,9
Słowacja	10,5	11,7	1,2
Węgry	7,6	10,3	2,7

Hipotetyczne przyczyny

- Importowanie kryzysu globalnego:
 - zależność od malejącego eksportu,
 - problemy banków będących własnością banków zagranicznych,
 - spadek inwestycji zagranicznych
 - odpływ kapitału spekulacyjnego
- Przyczyny wewnętrzne:
 - nadmierna specjalizacja przemysłu (np, kompleks motoryzacyjny),
 - nadmierne kredyty, szczególnie w walutach zagranicznych,
 - szybki wzrost płac, szybszy, niż produktywności
 - powiązanie waluty z euro, przyjęcie euro po zbyt mocnym kursie,
 - wysoki deficyt finansów publicznych,
 - niewydajny system instytucjonalny, korupcja,

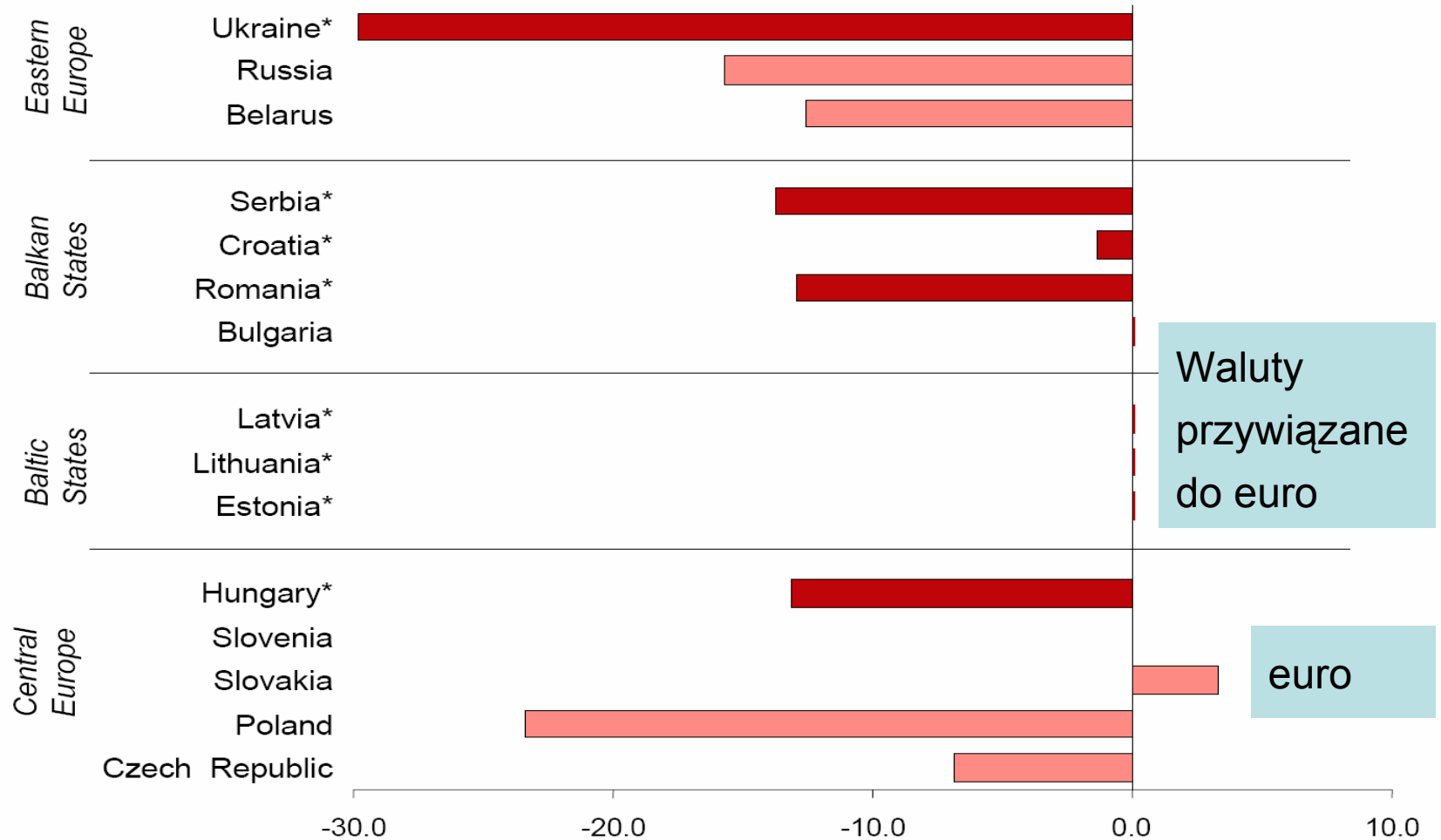
Uzależnienie od eksportu (?)

Dynamika PKB, 2009	Eksport % PKB	Główne towary eksportowe	
Ukraina	-17,8	37	metale, paliwa, art., Chemiczne, tekstylia, żywność
Łotwa	-17,0	28	drewno, art., drewniane, maszyny, metale, tekstylia, żywność
Litwa	-15,9	49	minerały, tekstylia, ubrania, maszyny, drewno
Estonia	-12,3	55	maszyny, drewno, papier, metale, żywność
Rosja	-8,0	28	paliwa, surowce, broń
Słowenia	-7,3	55	at, przemysłowe, maszyny, pojazdy, art, chemiczne, żywność
Rumunia	-7,0	25	maszyny, odzież, metale, paliwa, minerały, art, chemiczne
Węgry	-6,7	69	maszyny i urządzenia, art, przemysłowe, pojazdy
Słowacja	-5,5	76	pojazdy, maszyny, art, elektryczne, metale, art, chemiczne
Czechy	-4,3	67	maszyny, pojazdy
Białoruś	-4,3	55	maszyny, metale, żywność, broń
Bułgaria	-4,2	43	odzież, żelazo i stal, maszyny, paliwa
Polska	1,3	33	maszyny, pojazdy, art, przemysłowe, żywność

Nie ma powszechnej zależności między udziałem eksportu ani eksportowa specjalizacja, a głębokością załamania – choć niektóre kraje zostały dotknięte spadkiem popytu zewnętrznego

Kursy walut i zadłużenie w walutach obcych

Change of exchange rate against EUR in %, Q2 2009/Q2 2008

Source: IMF

* Countries having a high percentage of credit denominated in foreign currency (over 50% households' loans); red bars

Najważniejsze czynniki zewnętrzne

- *Silne uzależnienie od eksportu, import recesji:*
Słowacja, Węgry, Czechy, Słowenia
- *Importowany kryzys sektora bankowego, nadmierne zadłużenie:*
Estonia, Łotwa, Litwa

Czynniki wewnętrzne

- *Nieodpowiedzialna polityka, nadmierne zadłużenie, ograniczone pole manewru:* **Węgry**
- *Bańka kredytowa, głównie kredyty hipoteczne :* **Estonia, Łotwa, Litwa, Rumunia, częściowo Polska,**
- *Powiązanie waluty z Euro:* **Estonia, Łotwa, Litwa, Bułgaria**
- *Wzrost płac szybszy, niż wydajności, „euforia rozwojowa”:* **Estonia, Łotwa,**
- *Słabe instytucje:* **Rumunia, Bułgaria, także Polska**

Próba syntezy

		Czynniki wewnętrzne					
		Specjalizacja	Bańka kredytowa	Wzrost płac, euforia	Waluta z euro	Deficyt	Słabe instytucje
Czynniki zewnętrzne	Spadek eksportu	Czechy Słowacja Słowenia	Litwa		Słowacja Bułgaria	Węgry	Bułgaria
	Banki zagraniczne		Estonia Łotwa	Estonia Łotwa	Estonia Łotwa Litwa		
	Spadek BIZ		Rumunia Polska				
	Odływ kapitału		Rumunia			Węgry	Polska

Wnioski: oczywiste czynniki negatywne

- **Śmiertelna kombinacja:** oddanie banków, wzrost płac szybszy, niż wydajności pracy, przewartościowana waluta i jej powiązanie z euro, euforia sukcesu, nadmierne kredyty denominowane w walutach zagranicznych.
- **Także niebezpieczne:** silna specjalizacja przemysłu, zależność od eksportu wyrobów nieinnowacyjnych.
- **Czynniki dodatkowe:** niezrównoważenie finansów publicznych i zadłużenie.

Wnioski: paradoksalne czynniki pozytywne

- **Słabe instytucje** („The Economist”:
„Countries that have a culture of prudence are more likely to adopt rules, So are countries that have had fiscal crises,”
- **Względne zacofanie**, relatywnie słabe powiązanie z otoczeniem, szczególnie w sferze finansów, duże znaczenie rynku wewnętrznego

Działania antykryzysowe

Countries	Strategies during the crisis				Institutional changes
	1, Increased spending		2, Austerity measures	3, Investing for the future	
	own money	external funds			
Bulgaria	Financial support for job retention Cheaper land for investors	Financial support and training to employees with reduced working time Infrastructural projects	Budget review, spending cuts		Creation of the Bulgarian Bank for Development to support SMSs Accelerated VAT recovery Curbing corruption in European funds absorption
Czech Republic	Increased social benefits for low income families Increased unemployment benefits		Cuts in transport infrastructure (2010) Tax increases (property, VAT) Reduction of payments of employers on social insurance Salary cuts in state administration (by 4%)	Accelerated depreciation	National Economic Governmental Board (experts)
Estonia	State guarantees for credit, loans and exports	550 mio Euro loan from EIB for co-financing EU-projects The active use of EU structural funds provided some countercyclical stimulus	“Blank” cutting of the budget No sickness compensation for first three days Suspension of payments for pension insurance by the state		Relaxed law on state equity involvement in companies Simplified procedures for anti-crisis laws
Hungary	Job preservation and creation programs PIT reduction	Open IMF credit line with conditionality	Less favourable pension schemes Rationalizing PIT Reducing inefficient subsidies VAT increase		Fiscal Responsibility Law and Fiscal Council
Latvia		7,7 billion liquidity injection from EU, WB, IMF, Nordic countries	20% salary cuts in public administration 10% pension and maternity benefits cuts Spending cuts Increased taxes, reduced exemptions		Programme to Restore Confidence and Stabilise the Economy

Countries	Strategies during the crisis				Institutional changes
	1, Increased spending		2, Austerity measures	3, Investing for the future	
	own money	external funds			
Lithuania	Few construction projects (planned)		Increased taxes Cuts in public spending Cut of the public wage bill by about 10 percent (2010)		Reduction of bureaucratic restraints (planned) Simplifications for businesses (planned)
Poland	Guarantees for commercial banks, Support for firms preserving jobs Support for unemployed unable to repay mortgage	Increased absorption of EU funds Open IMF credit line (20 billion USD)	Cuts in administration spending Budget review, deficit increased due to lower incomes	Support for training schemes	Guarantees to retail deposits Curbing employees' rights
Romania	Social assistance, minimal wage Credit guarantees	Increased absorption of EU funds WB loan up to 1 billion Euro Support for banks	Restrictive monetary, fiscal and wage policy		
Slovakia	Fiscal expansion (deficit<3%) Increased unemployment benefits Old cars scrapping schemes	More investment projects co-financed by the EU	Cuts in spending of administration	Support for companies	Guarantees for private deposits Economic Crisis Council
Slovenia	Loans to and investment in financial institutions Tax reductions for firms Enhanced financing for training and skills, venture capital, guarantees and	Increased absorption of EU funds		Subsidies for investment in new technologies, subsidies for R&D investment in companies, support for universities, broadband infrastructure,	Group for Anti-Crisis Measures ail deposits

Instrumenty 1

- Prawie wszystkie kraje – poza Słowenią – dokonały silnych cięć budżetowych, aż do obniżki pensji, zasiłków i emerytur (głównie Republiki Bałtyckie),
- Polityka podatkowa – z reguły zaostrzona (podwyżki podatków: VAT (Węgry, Czechy), od nieruchomości (Czechy), PIT (Litwa, Łotwa) – choć obniżka PIT na Węgrzech,
- Ale także pomoc dla najuboższych (Czechy, Polska, Rumunia, dla bezrobotnych – Słowacja),
- Pomoc dla biznesu (Bułgaria, Słowenia, w tym dla zachowania miejsc pracy (Bułgaria, Węgry),
- Gwarancje kredytowe (Estonia, Polska, Rumunia, Słowenia),

Instrumenty 2

- Uzyskanie pomocy (realnej lub promesy) instytucji międzynarodowych (Estonia, Łotwa, Polska, Węgry),
- Usprawnienie wydawania środków UE (Bułgaria, Estonia, Polska, Słowenia, Słowacja),
- Powołanie rad, zespołów, instytucji finansowych (Bułgaria, Czechy, Łotwa, Słowacja, Słowenia, Węgry)
- Obietnice zmniejszenia biurokracji i uproszczeń dla firm (Bułgaria, Estonia, Litwa, Polska),
- I jedynie Słowenia wprowadziła zestaw działań na rzecz zwiększenia długofalowej **konkurencyjności**: szkolenia zawodowe, subsydiowanie inwestowania w nowe technologie, zwiększenie *venture capital*, pomoc szkołom wyższym, rozwój sieci szerokopasmowych),

Świat po kryzysie

Manuel Castells o świecie po kryzysie:

A revamped informational capitalist economy for a much smaller segment of the population, most likely the sector dominated by the professional class, It should require a new wave of technological and organizational innovation, a kind of new, new economy unfolding, with new products and new processes in fields such as energy, nanotechnology, bioinformatics, telecommunications, and digital new media and entertainment, However, because there is a reduced pool of venture capital and of R&D investment, this new round of innovation does not have the potential of increasing the consumption of the majority of the population,

Jedynie Słowenia podejmuje to wyzwanie,

Wymiar regionalny

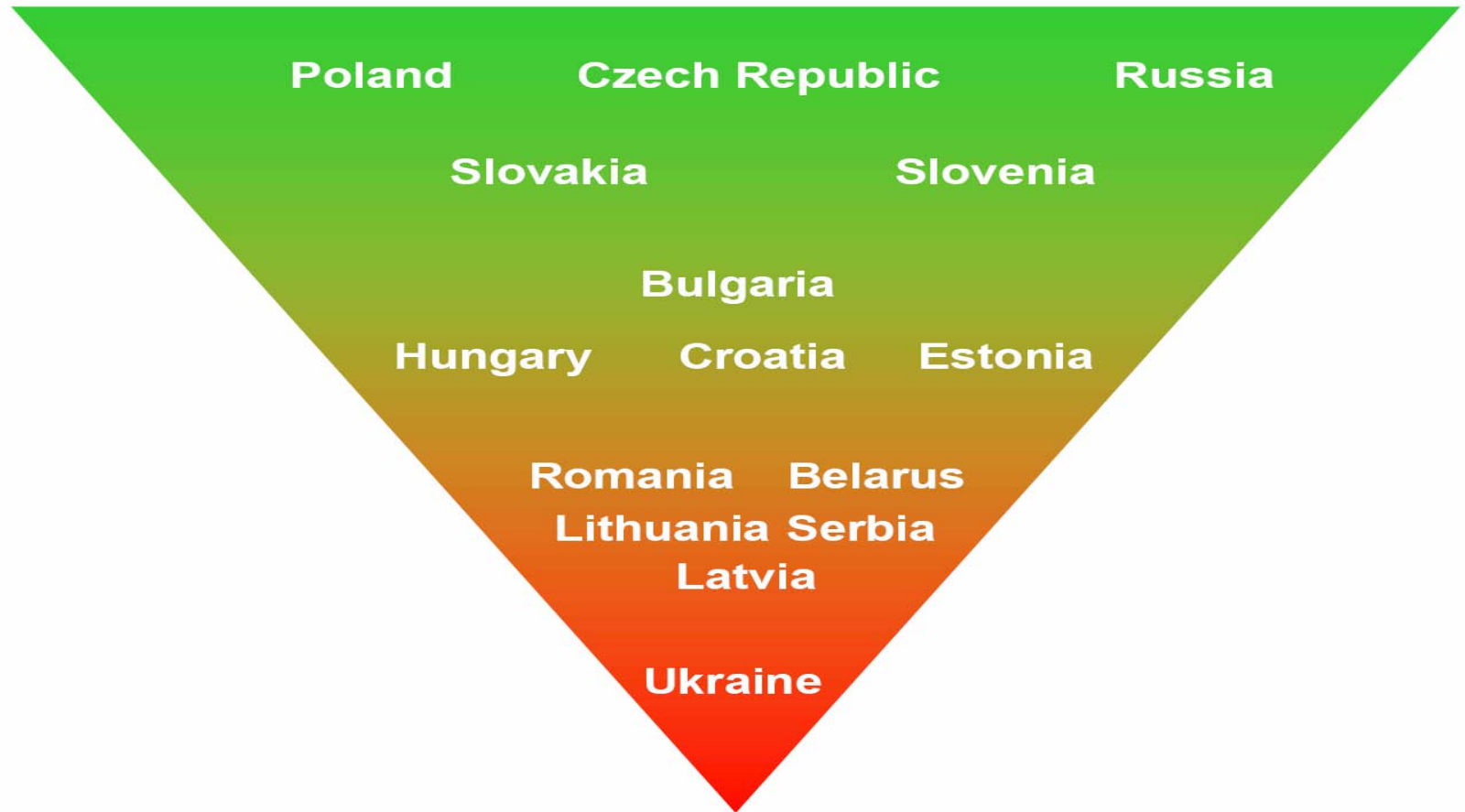
- Brak danych, jedynie informacje o rynku pracy.
- Nie ma jednoznacznego obrazu.
- Regiony metropolitalne przejdą przez kryzys lepiej, niż przemysłowe.
- Podobnie, niewielkie negatywne zmiany zanotują regiony zacofane, rolnicze.
- Polityka regionalna nie podjęła interwencji, poza usprawnieniem wydawania środków UE.
- Jedyne skoncentrowana interwencja regionalna miała miejsce w Słowenii, gdzie upadła fabryka będąca najważniejszym zakładem pracy w najbiedniejszym regionie

Kryzys, polityka gospodarcza – a czas

- Odmienne oceny działań antykryzysowych z punktu widzenia krótkiego i długiego horyzontu czasowego.
- Czynniki pogłębiające kryzys mogą okazać się korzystne w przyszłości – np. powiązanie waluty z Euro, brak dewaluacji, ostre cięcia finansowe.
- Ostateczny efekt – nieznany, tak jak nie wiadomo, co przyniesie najbliższa przyszłość (opinie ekonomistów skrajnie rozbieżne – np.. Jedni obawiają się światowej inflacji w wyniku zwiększenia zadłużenia się USA – a Stiglitz przepowiada światową deflację).
- Słowenia okazuje się być krajem o najrozsądniejszej polityce gospodarczej w czasach kryzysu.

Szanse, wg Pricewaterhouse Coopers

Zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne umiarkowane

Zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne silne

I na zakończenie...

- Nie można wskazać cech, które pozwoliłyby na wyodrębnienie EŚW spośród innych państw. Post-socjalizm przestał być czynnikiem konstytuującym tę grupę krajów.
- Każdy z tych krajów ma swojego odpowiednika: Kraje Bałtyckie – Islandia, Irlandia; Węgry – Grecja, Ukraina – Argentyna; Polska - może coś z Dalekiego Wschodu? itd.
- Nowość transformacji już przebrzmiała, nie tylko w wyrażeniu symbolicznym, ale i strukturalnym.
- Kryzys ma także znaczenie edukacyjne – pokazuje, że są obiektywne ograniczenia ekonomiczne, których przekraczanie prowadzi do poważnych kłopotów.
- Przestroga dla nas: nie ulegajmy czarowi braku recesji. To jeszcze niewiele znaczy.